

Ziauddin Sardar

BUDUĆNOST PRIPADA PLURALISTIČKIM DRUŠTVIMA

Ziauddin Sardar (1951) britanski je intelektualac pakistanskih korijena čije polje interesovanja uključuje historiju muslimanskog mišljenja, studije budućnosti, filozofiju nauke i kulturološke studije u najširem smislu. Autor je brojnih knjiga, naučnih radova, eseja, kritičkih članaka i rasprava, kao i televizijskih emisija. Među knjigama koje je objavio izdvajaju se: *The Future of Muslim Civilisation* (1979), *Islamic Futures: The Shape of Ideas to Come* (1985), *Postmodernism and the Other* (1998), *Why Do People Hate America?* (2002), *Desperately Seeking Paradise: Journeys of a Sceptical Muslim* (2005), *Mecca, The Sacred City* (2014).

Razgovarali: Mirza SARAJKIĆ i Samedin KADIĆ

UDK 28:316.722(047.53)
28:008

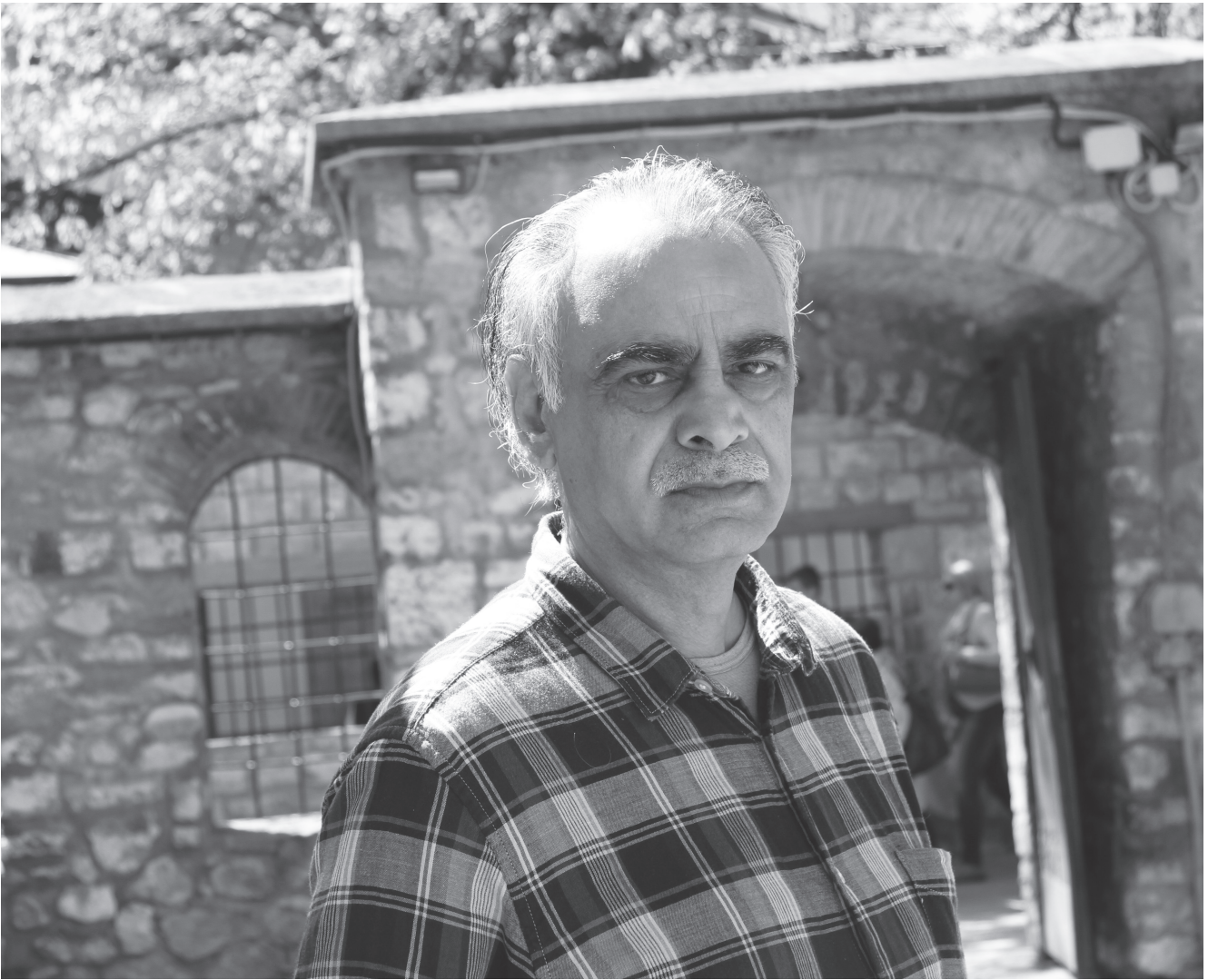
SAŽETAK: U ovom intervjuu Ziauddin Sardar pojašnjava razloge recentnog uspona studija budućnosti, koji, kao sistematične, visokosofisticirane tehnike planiranja i predviđanja, zauzimaju krucijalno mjesto u upravljanju rizicima u neizvjesnim, složenim i počesto kontradiktornim vremenima. Istovremeno Sardar pokušava detektirati uzroke opće muslimanske nezainteresiranosti za aktivno i kreativno promišljanje budućnosti uz poznato sterilno romantičarsko okretanje ka prošlosti, konstatirajući kako je Kur'an knjiga koja poziva ka planiranju budućnosti. Budućnost postoji samo u pluralu, što znači da je ona jedina vremenska kategorija koju možemo promijeniti. Iako se muslimani često etiketiraju kao fatalisti, Sardar kategorično tvrdi kako Kur'an i Poslanikova praksa eliminiraju svaki fatalizam nadahnjujući vjernike da oblikuju vlastitu budućnost.

U knjizi *Budućnost* tvrdite kako je razmišljanje o budućnosti uvijek bilo sastavni dio ljudske povijesti, ali izučavanje budućnosti na sistematičan i naučan način je novija pojava. Šta je prava pozadina futurologije kao discipline u nekoliko posljednjih dekada?

Kao prvo, ne trebamo koristiti taj stari izraz "futuresologija", koja se zasnivala na ideji da istraživanje budućnosti može biti naučno. Ali danas smo mudriji i znamo da se budućnost ne može baš istraživati na naučan način, u smislu pozitivne nauke. Istraživanje budućnosti ima,

istina, neke objektivne elemente, ali i mnoštvo subjektivnih, tako da ih je teško objediniti. Kada govorimo o budućnosti uvijek je riječ o pluralu, o budućnostima. Stoga uglavnom koristim izraz "studije budućnosti"; riječ je o mnoštvu alternativnih budućnosti i mnoštvu načina istraživanja. Nije riječ o nikakvom singularnom preciziranju. U posljednjih pedeset godina istraživanje budućnosti je u pravom porastu. Neće vas iznenaditi ako kažem da većinu istraživanja budućnosti sponzoriraju korporacije. One žele znati koji će proizvodi biti

aktuelni u narednih pet-deset godina i donositi im zaradu. Žele izučavati tržište: kako se ono razvija, kako se mijenjaju ljudske potrebe, šta su im želje i šta će im biti želje u budućem periodu... U tom smislu, korporacije osnivaju posebne odjele koji imaju zadatak da prate trendove i na neki način predviđaju koje sve mogućnosti leže u budućnosti. Također, mnoge zemlje su uvidjele da je proučavanje budućnosti važno radi dugoročnog planiranja, te radi problema koji će se javiti u narednih deset-petnaest godina. Naprimjer, ako vaša populacija

stari, morate voditi računa o nizu problema: kako će se odraziti to starenje na ukupno društveno stanje, koju vrstu odgovora morate imati u zdravstvenom sektoru itd. Smatram da tri-četiri države veoma ozbiljno rade na istraživanjima budućnosti. Jedna od njih je Finska koja ulaže velika sredstva u istraživanja budućnosti, imaju nekoliko poznatih institucija i fakulteta koje sponzorira vlada i koji se isključivo bave ovom problematikom. Prije pedesetak godina Finska nije bila posebno interesantna. Ali onda se pojavila *Nokia*, koja je upravo produkt istraživanja budućnosti i svi znaju da je to finski proizvod. U međuvremenu je *Nokia* prodana *Microsoftu* i Finska sada istražuje nove trendove na tržištu koji će je unaprijediti. Druga zemlja je Tajvan gdje se studije budućnosti uvode čak i na srednjoškolskom nivou. Tu je i Singapur koji dosta ulaže u ovu vrstu

studija. U Rumuniji se također dosta ulaže na visokoškolskom nivou... Općenito uzevši, kada se istraživanje budućnosti vrši na sistematičan način to onda nazivamo predviđanje. Evropska unija čak ima program da svaka njena članica mora organizirati radionice iz oblasti predviđanja. Većina članica organiziraju radionice želeći dokučiti šta će se događati na polju resursa, tehnologije, nauke, zdravstvene njege, infrastrukture u narednih dvadeset godina. Sve u svemu, studije budućnosti postaju uobičajena pojava na mnogim mjestima. Osim u muslimanskim zemljama.

Rekli ste da budućnost postoji jedino u pluralu, kao budućnosti. Je li to razlog da različiti fundamentalizmi kao specifični izrazi singularne svijesti nisu u stanju vršiti racionalna predviđanja? Oni prosto žele prolongirati sadašnjost.

Ne samo da žele da budućnost bude poput sadašnjosti, već žele da budućnost bude poput prošlosti. Oni jednostavno reproduciraju prošlost. Ukoliko imate jak osjećaj apsolutne izvjesnosti da ste totalno upravu, vaš put je jedini put, onda prosto ne možete razvijati alternative. Tu je izvjesnost i tu je kraj. Možete govoriti da ste moderni, ali u intelektualnom, konceptualnom smislu, u smislu pogleda na svijet, društvenog povezivanja, kulture, okoline, vi jednostavno samo reproducirate prošlost. Pogledajte Saudijsku Arabiju, uprkos posjedovanju visoke tehnologije i moderne građevine, njihovo društvo suštinski živi u devetom stoljeću.

U članku "Šta podrazumijevamo pod islamskim budućnostima?" čak tvrdite da monolitna reprodukcijka društva kao što su Saudijska Arabija i Iran jednostavno nemaju budućnosti.

Da, nemaju budućnosti. Mislim da svako društvo koje je monolitno, koje počiva na singularnom pojmu apsolutne istine ne može kao takvo opstati. Čak i na temelju iskustva možemo ustvrditi da autoritarna, diktatorska društva, policijska društva ne mogu dugo trajati. Od Sovjetskog Saveza do Kambožde – svi su propali. Takva društva žive u onome što ja nazivam produženom

slijedimo svoj plan. U postnormalnim je vremenima, međutim, prisutan visok stepen nesigurnosti. Ne možemo imati fiksni plan, ali možemo ocijeniti opći pravac u kojem bismo željeli ići. A plan uvijek iznova mora biti reinterpreteran. Dakle, riječ je o dosta većem intenzitetu kreativnosti u planiranju. Nije riječ o planiranju kao u Sovjetskom Savezu, već o po-

Njihov moral, njihove vrijednosti će tada biti dominantni. Ukoliko želite da sačuvate svoje vrijednosti, morate voditi računa o svojoj budućnosti. U suprotnom, bit ćete kolonijalizirani. Kolonijalizacija budućnosti, što je moja originalna teza, veoma je važna ideja. Kolonijalizacija nije, naime, nešto što postoji samo u historiji, već i budućnost također može biti kolonijalizirana.

“Svako društvo koje je monolitno, koje počiva na singularnom pojmu apsolutne istine ne može kao takvo opstati. Čak i na temelju iskustva možemo ustvrditi da autoritarna, diktatorska društva, policijska društva ne mogu dugo trajati. Od Sovjetskog Saveza do Kambožde – svi su propali. Takva društva žive u onome što ja nazivam produženom sadašnjosti i nemaju stvarne budućnosti, tu se ništa ne mijenja, zato što apsolutna moć ne dopušta alternative.”

sadašnjosti i nemaju stvarne budućnosti, tu se ništa ne mijenja, zato što apsolutna moć ne dopušta alternative. Zato će sistem u Saudijskoj Arabiji propasti, isto će se desiti i u Iranu, zapravo tako će završiti sva društva utemeljena na ovom modelu. Riječ je jednostavno o neodrživom modelu. Budućnost pripada pluralističkim društvima, zajednicama u kojima se različita mišljenja pojavljuju zajedno, kreirajući sinteze koje generiraju nove ideje, nove proizvode, nove inovacije, nove forme rada i življenja, nove načine razmišljanja koji vode naprijed...

Ali u vašem eseju “Dobro došli u postnormalna vremena” dijagnosticirate kako se sadašnje vrijeme odlikuje kontradikcijama, haosom i kompleksnošću. A istovremeno pozivate na planiranje i čak predlažete određene modele. Hoće li ova postnormalna vremena obesmisлити planiranje?

Ne, upravo suprotno. Postnormalna vremena čine još nužnijim kreativno promišljanje o budućnosti...

Ali kako kreativno misliti u uvjetima haosa i kontradikcija?

Konvencionalno planiranje je planiranje u jednom smjeru. Tu prosto

dizanju svijesti o sveopćoj nesigurnosti koja nas okružuje i koja sadrži čitav niz kompleksnih ponašanja koja u konačnici mogu dovesti do društvenog kolapsa. Govorim o neprestanom istraživanju budućnosti koja će nam otkriti ključne probleme u narednom periodu. Šta znači to da svijet postaje sve više i više povezan? Kako se nositi s problemima koji su vrlo složeni? Ti složeni problemi ne mogu biti riješeni naporima pojedinih grupa ili čak nacija. Potreban je veći stepen suradnje.

Šta je s moralom? Kakvo je mjesto morala u ovako kompleksnom svijetu?

Oni koje se bave ovim istraživanjima jednostavno moraju unijeti više etike u planove. Stvar je u tome da ako niste svjesni vlastite budućnosti, ako niste okupirani njenim oblikovanjem – naime, budućnost nije nešto što nam je *a priori* dato, već nešto što držimo u vlastitim rukama, nešto što možemo oblikovati... Zapravo, mi moramo *izmisliti* budućnost. Ključno je predviđati mogućnosti u narednih pedeset godina, a to je zapravo jedna generacija. Ako, dakle, niste svjesni svega toga onda ćete biti dio nečije tuđe mogućnosti.

Jedno bazično pitanje: kako izmiriti tradicionalno muslimansko učenje o predodređenju i aktivno planiranje budućnosti?

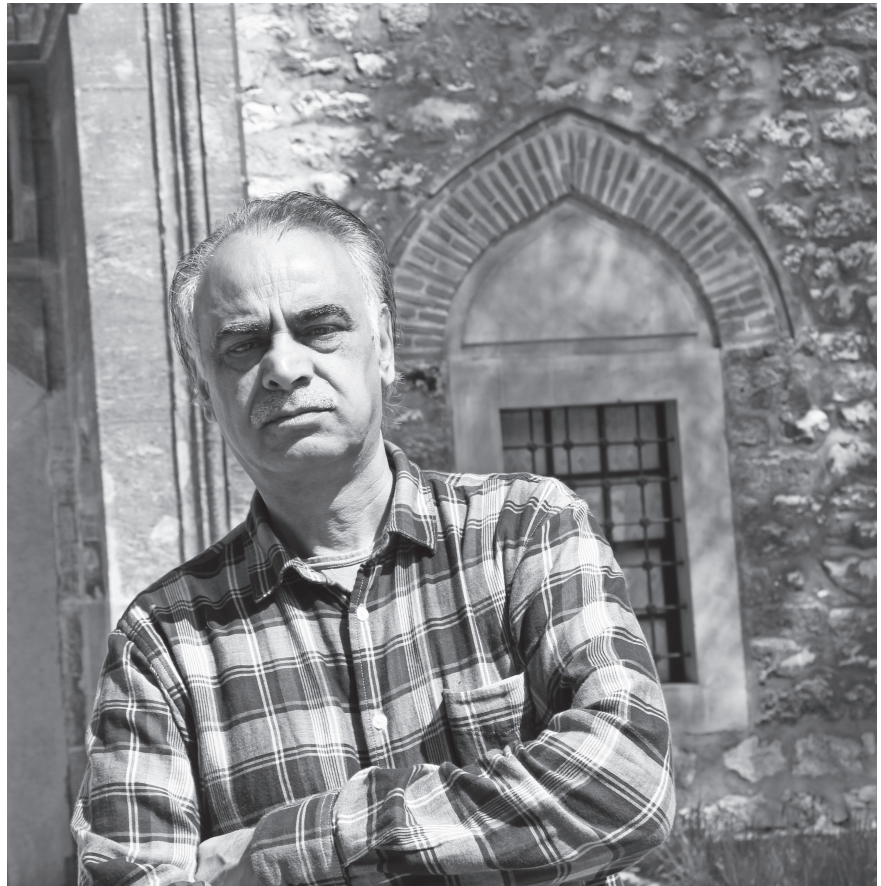
Muslimani su često opisivani kao fatalisti, a fatalizam je po mom mišljenju ubitačan. Fatalisti ne razumiju dva ključna učenja islama, jedno deriviramo iz Kur’ana a drugo iz sunneta. Kur’an nas uči da Bog ne pomaže one koji ne žele sebi pomoći. Uz vjeru moraju ići djela. A Poslanik a.s. kaže da se pouzdamo u Boga, ali da vežemo svoju kamilu. Koliko god da je snažno tvoje vjerovanje, ako je nisi svezao, kamila će otići. Kako ja razumijem temeljna učenja islama, tu nema mjesta fatalizmu. Ove stvari su esencijalne, poput namaza i posta. Kada govorimo o budućnosti, mi vjerujemo u Boga, ali istraživanje budućnosti je vezanje kamile. Ukratko, Bog ne pomaže one koji ne pomažu sebi i stoga želimo pomoći sebi tako što ćemo planirati vlastite budućnosti. Nažalost, muslimanska kultura je uglavnom okrenuta prošlosti. Uvijek romantičarski gledamo u prošlost, glorificirajući je i govoreći kako je u prošlosti sve bilo divno. To su gluposti. Prošlost nije bila divna, ni savršena. Nijedna zajednica neće biti savršena niti totalno zla, ljudi su samo ljudi, sklone su sukobima, katastrofama, ugrožavanjima života. Romantiziranje prošlosti je besmisleno. Iz povijesti trebamo uzeti pouku i ići dalje. Jedna od takvih pouka je potpuna besmislenost šiitsko-sunijskih sukoba koji su nas samo iscrpljivali i uništavali. Mi u posljednjih hiljadu i tristo godina nismo čak naučili ni tu lekciju. Zato što smo okrenuti uglavnom prošlosti.

Iako je Kur'an "pun" budućnosti.

Da, Kur'an je "kreat" budućnošću. Ali ne samo Kur'an, nego i Poslanikov život. Poslanik a.s. je uvijek planirao, od Hidžre do bitaka. Koliko je tu samo bilo strategije i kreativnog planiranja! No, muslimani su potpuno pogrešno razumjeli pojam Božije volje, ono "inšallah". Božija volja je samo jedna strana, dok je druga ljudski napor. Svojim naporom mi prizivamo Božiju volju. Često pripovijedamo kako vjera može pomaknuti planinu. E pa ja kažem da možete stajati pred planinom sa svom vjerom svijeta, ali ona se neće pomjeriti. Ali ako upalite traktor onda imate neke šanse. Odgovarajućom tehnologijom možete pomjeriti planinu. Osim vjere potrebna vam je tehnologija i akcija.

Da rezimiramo: postoji učenje o budućnosti, o ljudskom pregnuću u Kur'anu koje je potpuno jasno, a na drugoj strani stoji ovaj specifični muslimanski mentalitet. Šta je prava pozadina ili razlog za ovako kvaran mentalitet?

Rekao bih da je naš najveći problem odbacivanje sumnje. Mislimo da je ono što mi vjerujemo savršeno i apsolutno tačno. Jedan je veliki mislilac kojeg svi poštujemo, Gazali, rekao: "Niko ne vjeruje a da ne sumnja." Sumnja je suštinski sastojak vjere. Mi smo, međutim, doslovno prognali sumnju. Vjerujemo da posjedujemo apsolutnu istinu. Zato ne dopuštamo drugačije interpretacije islama. Zato s potcjenjivanjem gledamo na druge, iako nas Kur'an upućuje da poštujemo druge religije i kulture. Ali mi smatramo da smo moralno superiorni u odnosu na njih. Sve je to rezultat naše samouvjerenosti u posjedovanje istine, iako apsolutna istina pripada samo Bogu. Niko ne posjeduje apsolutno razumijevanje Kur'ana koji jeste vječan, ali čitanje i razumijevanje su konačni i ograničeni. Moramo vratiti sumnju, jer je insistiranje na apsolutnoj istini antiislamska ideja. Nakon jedne od mojih knjiga u kojoj sam pisao o "skeptičnom muslimanu", odmah su me zvali prijatelji

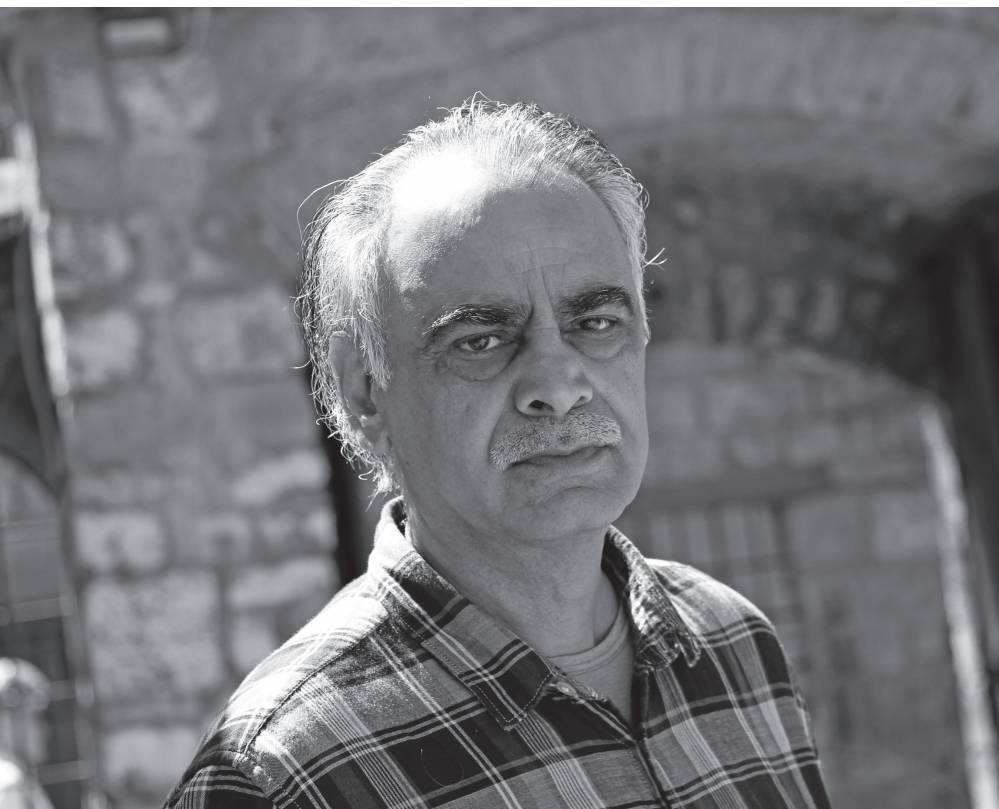
“ISIL je prema mom mišljenju zla institucija. Ne strahujem da će ISIL ugroziti Zapad, Ameriku i Evropu; ono što me zabrinjava jeste činjenica da je ISIL karcinom muslimanskih društava i prvo će uništiti same muslimana.”

i pitali: "Kako možeš biti musliman i sumnjati? Ili si musliman ili si skeptik, ne možeš biti oboje!" A tokom naše povijesti veliki broj učenjaka su bili skeptici, uključujući Gazalija. Sumnjali su, a to znači nisu mislili da njihova interpretacija ima posljednju riječ. Danas imamo pojavu arogancije koja uništava samo društvo. To je ta arogancija koja je kreirala ISIL, a ISIL je prema mom mišljenju zla institucija. Ne strahujem da će ISIL ugroziti Zapad, Ameriku i Evropu; ono što me zabrinjava jeste činjenica da je ISIL karcinom muslimanskih društava i prvo će uništiti same muslimana.

U nekim člancima kritizirate urbanu transformaciju historijskog jezgra Mekke, nazivajući čitav projekt "destrukcijom". Čuvari Svetog grada, vladari Saudijske Arabije i tamošnja

ulema ispoljavaju, po Vama, duboku mržnju prema historiji. Žele da sve izgleda potpuno novo. Čak kažete da se Mekka pretvara u Disneyland.

Zanimljivo je da vehabije imaju dvosmislen stav prema historiji. Za njih historija ne postoji nakon Poslanika a.s. Sve se već dogodilo. Islam više ne zahtijeva napor. Historije Abasija, Osmanskog carstva itd. jednostavno ne postoje; jedini savršeni period jeste Poslanikovo vrijeme. Oni žele iznova oživljavati taj vremenski period u mentalnom, kulturnom i socijalnom smislu. U isto vrijeme raspolazu vrlo modernim visokorazvijenim tehnologijama. Zbog nepoštivanja historije počeli su da uništavaju u Haremu sve građevine iz osmanskog perioda. To je u suštini jedan autodestruktivni um koji intelektualno, religijski, kulturno, socijalno egzistira u 8. stoljeću, dok

“Šerijat je metodologija koja ide nazad do izvora kako bi nešto naučila iz njih ili pronašla odgovore u vječnim izvorima za savremene probleme s kojim se susrećemo. Šerijat je metod, a ne dobiveni zakon koji se ne može mijenjati. Ali svijet se mijenja; uvijek stojimo u nekim novim okolnostima. Najopasnija stvar s ovakvom interpretacijom Šerijata kao Božanskog zakona jeste negiranje mogućnosti razvoja ideja u mišljenju i u moralu. To je negiranje ideje napretka. A upravo se to i događa: ne napredujemo jer negiramo ideju napretka. Ne prihvatamo pojam napretka, posebno etičkog napretka”

fizički žele egzistirati u ultramodernom 21. stoljeću. Ali to je nemoguće, to dovodi do podijeljenog društva, podijeljenih osoba. Mene zabrinjava sljedeće: kada bi Izraelci uništili neku hiljadugodišnju džamiju izvan Jerusalema čitav muslimanski svijet bi izašao na demonstracije, gorjeli bi autobusi u Karačiju, bile bi napadnute američke ambasade u Indoneziji i Kuala Lumpuru, veliki bi nemiri izbili u Kasablanci, Londonu itd. Međutim, Saudijska Arabija uništava takve džamije čitavo vrijeme. Ne samo to. Saudijska Arabija uništava samo srce islama u posljednjih petnaest godina

i nigdje nikakvih demonstracija zbog toga. I u šta se onda pretvara Mekka? Ponovo se pretvara u mjesto idolopoklonstva. Ovo je 21. stoljeće i idoli više nisu kameni idoli koje je Poslanik porazbijao. Novi idoli su luksuz, konzumerizam, skupocjeni nakit, novac.

Ljudi na hodačašće između ostalog idu i da bi pobjegli od sveprisutnog konzumerizma, ali u Mekki pronalaze konzumerizam visokog intenziteta?

Upravo tako. Mekka postaje centar savremenog idolopoklonstva: konzumerizma, dijamanata i odvratnog luksuza.

Opisujete Šerijat kao “metodologiju rješavanja problema”, dok konzervativna ulema istrajava na pojmu “Božiji zakon”. Pitanje je kako razgraničiti relativno i trajno u području Šerijata?

Kao prvo, mislim da ne postoji takva stvar kao što je Božanski zakon. Postoji Božanski tekst a to je Kur'an. Onog trenutka kada deriviramo nešto iz Kur'ana to postaje ljudska interpretacija Božanskog teksta. Mi smo ljudska bića i pri čitanju Božanskog teksta uvijek zaključujemo na ljudski način. Postoji, dakle, samo ljudski zakon. Šerijat je socijalno izgrađen tokom abasijskog perioda, to znamo. Imami su u tom periodu oblikovali Šerijat. Dakle, Šerijat je ljudska tvorevina i može sadržavati greške. Postoji mnogo problema sa Šerijatom. Naprimjer, Kur'an kaže: nema prisile u vjeri, a Šerijat kaže: ubiti otpadnika. Potpuno oprečno. Kur'an kaže da nema razlike između vjernika i vjernica, Šerijat kaže: vjernice trebaju biti pokrivenne i zaključane, ne smiju biti viđene u javnom životu, ne smiju voziti automobile. Očito ponekad postoji temeljita suprotnost između Kur'ana i Šerijata. Kur'an nas nadahnjuje da oslobađamo robove, a Šerijat obiluje uputama kako tretirati robove. Šerijat nije nešto fiksirano, nešto božansko, već ono što trebamo svake epohe iznova otkrivati. Zapravo, svake dvije-tri generacije, zavisno o promjenama. Šerijat je metodologija koja ide nazad do izvora kako bi nešto naučila iz njih ili pronašla odgovore u vječnim izvorima za savremene probleme s kojim se susrećemo. Šerijat je metod, a ne dobiveni zakon koji se ne može mijenjati. Ali svijet se mijenja; uvijek stojimo u nekim novim okolnostima. Najopasnija stvar s ovakvom interpretacijom Šerijata kao Božanskog zakona jeste negiranje mogućnosti razvoja ideja u mišljenju i u moralu. To je negiranje ideje napretka. A upravo se to i događa: ne napredujemo jer negiramo ideju napretka. Ne prihvatamo pojam napretka, posebno etičkog napretka.

Jeste li primijetili ikakav progres na području Šerijata i u opisivanju Poslanikovog a.s. života?

Primijetio sam napredak u Šerijatu. Dobar primjer je Maroko. Tamo su se dogodile neke radikalne i vrlo praktične promjene islamskog prava. Usvojen je novi islamski porodični zakon, koji je uklonio višestoljetne predrasude prema ženama. Stari zakon je jednostavno poticao brojna zlostavljanja žena: porodično nasilje, seksualno uznemiravanje, poligamiju, pristrasno pravo na razvod, nejednakost u pravu na rad i obrazovanje i uskraćivanje nasljedstva. Novi je zakon reformulirao konvencionalno shvatanje Šerijata. Nema više tradicionalne ideje o mužu kao glavi porodice. U marokanskim društvima sada postoji zajednička odgovornost oba supružnika. Diskriminirajući govor o ženama je zamijenjen rodnom osjetljivom terminologijom. Minimalna dob za brak za žene podignuta je sa 15 na 18 godina. Žene i muškarci sada

mogu sklopiti brak bez zakonskog odobrenja treće strane. Žene same mogu pokrenuti razvod tj. ukinuto je pravo muškaraca na jednostrani razvod. Verbalni razvod stavljen je izvan zakona. Poligamija je zamalo ukinuta. Žene mogu tražiti alimentaciju i starateljstvo nad djecom čak i ako se ponovo udaju. Novi Šerijat je prema mom mišljenju u istoj mjeri Šerijat kao i onaj abasijski za koji mislimo da je jedini Šerijat.

Postoji li muslimanski organski intelektualac, kako ga je Gramsci definirao? Kakve su mogućnosti da vidimo aktivnog muslimanskog intelektualca okupiranog muslimanskim društvima?

Muslimanski intelektualci ne bi trebali biti na pozicijama moći, zato što bi podlegli iskušenjima koje moć donosi kao i svi drugi. Intelektualci trebaju postavljati kritička pitanja, vršiti istraživanja, objektivno sagledavati stvari, praviti veze među ljudima, analizirati ovaj složeni, umreženi svijet. To je posao intelektualaca, a ne da

budu političari koji streme ka vlasti. Intelektualci među liderima će biti jednako korumpirani kao i neintelektualni lideri. Politika jednostavno korumpira. Mislim da trebamo stvarati organskog intelektualca. Problem je što mi poštujemo samo one učenjake koji imaju vjersko obrazovanje. Ali naš je osnovni problem kvalitet učenjaka s vjerskim obrazovanjem, kvalitet naše uleme. Ako jedan alim, poput Qaradawija, dopušta džihad protiv šiija, to je onda problem.

Ili ako dopušta samoubilačko nasilje...

Da! S takvim alimima nemamo budućnost! Moramo se jednostavno pobuniti protiv ovakvih alima i jasno im reći da su oni naš problem. Zato trebamo savjesno stvarati organskog intelektualca. To, naravno, nije lako. U drugim društvima, posebno zapadnim, organski intelektualac je rezultat jednog prirodnog procesa. U muslimanskim društvima to je stvar iznimnog napora.

الموجز

المستقبل للمجتمعات التعددية

حوار مع ضياء الدين سردار

أجرى الحوار: ميرزا سرايكييتش وسامدين قاضييتش

يبين ضياء الدين سردار في هذا الحوار أسباب الصعود الراهن الذي تشهده دراسات المستقبل، وتمثل هذه الدراسات تقنيات منهجية عالية التطور للتخطيط والاستشراف، لذا فإنها تحتل المكانة الرئيسة في إدارة المخاطر في الأزمنة المحيرة والمعقدة والمشحونة بالمتناقضات. وفي نفس الوقت، يحاول سردار استكشاف أسباب لامبالاة المسلمين الشاملة في التفكير بالمستقبل بفاعلية وإبداع، مع الإصرار على الالتفات العقيم والرومانسي إلى الماضي، ويقر بأن القرآن الكريم كتاب يدعو إلى التخطيط للمستقبل. والمستقبل يوجد فقط بالجمع، وهذا يعني أنه الفئة الزمنية الوحيدة التي يمكننا تغييرها. وبالرغم من أن المسلمين يوصون في كثير من الأحيان بالجزرية، إلا أن سردار يزعم جازماً بأن القرآن الكريم والسنة النبوية الشريفة ينهيان عن جميع أشكال الجزرية، ويشجعان المؤمنين على صياغة مستقبلهم بأنفسهم.

Summary

PLURALISTIC SOCIETY IS THE SOCIETY OF THE FUTURE

Interview with Ziauddin Sardar

By Mirza Sarajkić i Samedin Kadić

In this interview Ziauddin Sardar elaborates the roots of the recent boom of the studies of the future which, as a systematic, highly sophisticated technique of planning and forecast take pivotal position in managing the risks in uncertain, complex time that is often full of contradictions. At the same time Sardar attempts to detect causes of a general lack of interest of Muslims for active and creative pondering upon the future and their sterile romanticised turning towards the past, he further emphasizes that the Qur'an is the book that implore upon the future planning. The future is the only time category that we are able to change. Even though the Muslims are often labelled as fatalists, Sardar categorically claims that the Qur'an and the practice of the Messenger eliminate any fatalism through inspiring the believers to shape their own future.